

Från ekonomisk ojämlikhet till inkomstskillnader

Har den ekonomiska ojämlikheten i Finland ökat under de senaste åren? Man kunde tänka sig att det skulle vara lätt att avgöra om den ekonomiska ojämlikheten i ett land under en given period ökat eller inte. Det visar sig dock att det är möjligt att landa i rätt olika slutsatser även om man definierar ekonomisk ojämlikhet snävt. Markus Jäntti skriver.

Deskriptivt och normativt

Innan jag ser närmare på hur forskare och statistiker operationaliserar begreppet ekonomisk ojämlikhet kan det vara skäl att stanna upp vid termer. "Ekonomisk ojämlikhet" är en direkt översättning av engelskans "economic inequality". Man kan mycket väl fråga sig vad "ekonomisk" i sammanhanget betyder men det är också skäl att stanna upp vid "ojämlikhet", en term som i mina öron har en stark normativ klang.

I svenska medier används ofta termen "ekonomiska klyftor" i ungefär samma betydelse som "ekonomisk ojämlikhet" (se t.ex. LO-rapporten "Den ekonomiska ojämlikheten i Sverige" 2018). Medan "klyfta" eventuellt kan ses som en helt deskriptiv term är min tolkning att användningen är ungefär lika normativ. Det skulle te sig märkligt att betrakta utsagan "de ekonomiska klyftorna i vårt samhälle har vuxit" som en beskrivning av en gynnsam utveckling eller ens som helt värdeneutral. Däremot är det tänkbart att utsagan "inkomstskillnaderna har ökat" kan betraktas som en beskrivning av en gynnsam utveckling, även om det också skulle förutsättas mer sammanhang för att en sådan tolkning kunde göras.

En diskussion om huruvida den ekonomiska ojämlikheten är på en för hög nivå eller om den ökat under, säg, en regeringsperiod tenderar bli ofruktbar eftersom de normativa aspekterna lätt sammanblandas med de faktuellea.

Häri ligger det kanske något av ett problem. En diskussion om huruvida den ekonomiska ojämlikheten är på en för hög nivå eller om den ökat under, säg, en regeringsperiod tenderar bli ofruktbar eftersom de normativa aspekterna (företagare och företagsledare förtjänar sina inkomstökningar, kan en del tycka) lätt sammanblandas med de faktuellea (har inkomstskillnaderna ökat? hur har de ökat?).

Den filosofiska litteraturen om ekonomisk ojämlikhet är synnerligen rik, omfattande och vital. Den har under loppet av många år utgjort ett område där filosofer och samhällsvetare, inte minst nationalekonomer, fört konstruktiva och klargörande diskussioner. Ett viktigt exempel på sådan dialog finner man i förorden till, å ena sidan, **Rawls A Theory of Justice** (1971) och, å andra sidan, **Amartya Sens Collective Choice and Social Welfare** (1970), två verk som publicerades efter att de två författarna tillsammans med **Kenneth Arrow** under ett års tid undervisat ett gemensamt seminarium om välfärdsteori på Harvard.

Mitt syfte här är inte i huvudsak att diskutera den debatt som förts om att definiera och studera ekonomisk ojämlikhet. Bidrag av till exempel **Atkinson, Sen, Arneson** och **Roemer** har varit viktiga för debatten. Medan Sen i dessa och otaliga andra sammanhang har fokuserat på vilka resurser vi borde studera (vad som utgör det ekonomiska i ekonomisk ojämlikhet) så har Arneson (1989) och Roemer (1998) fokuserat på vilken typ av ojämlikhet (eller klyfta, skillnad) som är acceptabel och vilken som inte är det.

Hur mäts inkomstskillnader?

Min avsikt här är att fokusera på en rätt begränsad och praktisk fråga, nämligen: vad beror det på att det ofta är svårt att vara överens om huruvida den ekonomiska ojämlikheten har ökat eller inte? Jag kommer att tackla problematiken ur ett väldigt konkret perspektiv där jag diskuterar hur ekonomisk ojämlikhet mäts. De moralfilosofiska och begreppsliga problemen är svåra och många. Men även de rent statistiska problemen ställer oss inför många utmaningar. Därför ser jag det som motiverat att försöka klargöra både hur "ekonomiska klyftor" i praktiken mäts och i vilken typ av metodval det kan uppstå skillnader som leder till att två något olika sinnade granskare kan dra dramatiskt olika slutsatser.

Hur mäter man ekonomiska klyftor? Den tolkning som ligger nära till hands är att "ekonomiska klyftor" hänvisar till inkomstskillnader. Hur mäts dessa i allmänhet?

Det vanligaste är att utgå från den årliga disponibla hushållsinkomsten (dvs summan av alla hushållsmedlemmars inkomster från arbete, kapital, privata och

offentliga inkomstöverföringar minus betalda direkta skatter) justerade för hushållets försörjningsbörda (Björklund and Jäntti 2011; Group 2011). Tanken är att detta reflekterar ett hushålls konsumtionsmöjligheter under ett år, vilket betraktas som ett mått inte bara på hushållets utan också dess medlemmars levnadsnivå. Sedan tilldelar man varje medlem i hushållet och därmed till varje individ i hushållspopulationen (d.v.s. den del av befolkningen som bor i privata hushåll snarare än institutioner) en justerad disponibel inkomst vilket tillåter beräkning av olika inkomstfördelningsmått. En del mäter allmänna relativa inkomstskillnader (t.ex. Gini-koefficienten), andra förekomsten av låginkomsttagande (t.ex. andelen personer vars inkomst är mindre än hälften av medianinkomsten) och en ytterligare grupp koncentrationen av inkomster i olika delar av inkomstskalan (t.ex. den andel av totalinkomsten som går till den fattigaste respektive rikaste tiondelen av befolkningen).

Det finns många aspekter man kan förhålla sig kritiskt till. Till exempel, varför räknas olika hushållsmedlemmars inkomster ihop? En konsekvens av detta är att skillnaden i den genomsnittliga levnadsnivån bland män och kvinnor som lever i traditionella heterosexuella parförhållanden är noll. Anledningen är att standardförfarandet inbegriper det synnerligen starka antagandet att alla personer som lever i ett hushåll har samma ekonomiska levnadsnivå. Medan det finns en del forskning som kritiskt granskar detta antagande gör den officiella statistiken det inte. I brist på mått på hur levnadsnivån varierar inom familjer är det inte lätt att överge antagandet; att bara ersätta det med antagandet att det inte inom hushållen sker någon utjämning av de individuella inkomstskillnaderna verkar inte heller trovärdigt.

Andra sätt att mäta inkomstfördelning

Tidvis redovisas inkomstfördelningsstatistik som ser på andra resurser än den disponibla inkomsten och som inte heller beaktar hushållsinkomsterna. Ett viktigt exempel på sådana i Finland är den årligen återkommande redovisningen i massmedierna av den beskattningsbara inkomsten. I huvudsak handlar rapporteringen då om några enstaka höginkomsttagares inkomster, men det händer att journalister fäster uppmärksamhet vid inkomstskillnader.

Ett för samhällsvetenskaperna mycket viktigare exempel är den forskning om så kallade toppinkomster som ligger till grunden för del 2 av **Tomas Pikettys** *Capital in the 21st Century* (2013) som i sin tur bygger på forskning

i flera länder av många forskare (se <https://wid.world/>). Utgångspunkten för forskningen rörande toppinkomster och -förmögenhet är att skattemyndigheterna i många länder i långa tider publicerat uppgifter om den beskattningsbara inkomstens fördelning.

Fokuset i forskningen som utnyttjar dessa data är fördelningens topp. Bland annat för att stora men över tiden varierande delar av befolkningen inte varit föremål för inkomstbeskattning och därför inte upptagits i skattestatistiken. Men med hjälp av skattningar av det totala antalet potentiella skattebetalare och den totala inkomsten i ekonomin (t.ex. den del av nationalinkomsten som tillfaller hushållspopulationen) är det möjligt att utifrån den publicerade statistiken bedöma hur stor andel av totalinkomsten olika delar av den enligt inkomstens storlek rangordnade befolkningen (säg, den rikaste procenten, eller de rikaste fem procenten) förtjänar.

Det finns även andra skäl än det som har att göra med mätande att granska koncentrationen av inkomst och förmögenhet i fördelningens topp. Till exempel kan det tänkas att en ökad koncentration av inkomster också kan komma att reflekteras i mer koncentrerad ekonomisk och politisk makt. Däremot lär man sig rätt lite av hur det gått för de mindre bemedlade och de marginaliserade över långa perioder utifrån den här forsknings-traditionen.

Olika principer, olika mått

En viktig men för praktiker om också inte politiker och journalister välförstådd problematik har med statistiska mått att göra. Det sannolikt vanligaste måttet på inkomstskillnader är Gini-koefficienten, efter den italienska statistikern (och chefen för Mussolinis statistikjänst) **Corrado Gini**. Koefficienten, som varierar mellan noll och ett, mäter genomsnittet av alla absoluta inkomstskillnader i samtliga parvisa inkomstjämförelser i en fördelning, dividerat med medeltalet gånger två. Den är således ett mått på de genomsnittliga relativa skillnaderna i en ekonomi och betraktas som känsligast för skillnader kring mitten av fördelningen. Andra index, som den kvadrerade variationskoefficienten (variansen dividerat med medeltalet i kvadrat) är känsliga för väldigt höga inkomster medan åter andra är känsliga för låga inkomster. Resultatet är att, beroende på var i fördelningen förändringarna varit störst, kan ett index tyda på ökade och ett annat på minskade skillnader.

“Ekonomiska klyftor” kan hänvisa till annat än inkomst, som förmögenhet eller konsumtion.

Olika mått svarar mot olika principer och det finns även sätt att dra ”robusta” slutsatser, dvs. sådana för vilka stora klasser av mått skulle ge samma resultat. Allt detta är välbekant för dem som jobbar med fördelningsstatistik men kan leda till situationer som är högst förbryllande för allmänheten.

“Ekonomiska klyftor”

“Ekonomiska klyftor” kan hänvisa till annat än inkomst, som förmögenhet eller konsumtion (vilket något förklarligt skiljer sig från inkomster genom att en del av det som kallas inkomster sparas och en del av konsumtionen kan finansieras med tidigare besparingar). Ekonomer är speciellt förtjusta i att mäta välbefinnande i termer av konsumtion, men i praktiken är inte information om fördelningen av konsumtionen i hushållsbefolkningen lika tillgänglig som den som gäller inkomster. Det är ännu knepigare att få tillförlitliga mått på förmögenhet.

Det är skäl att säga några ord om de källor som utnyttjas för att konstruera officiell inkomstfördelningsstatistik. I många europeiska länder, speciellt i de nordiska, används olika myndighetsregister för att mäta inkomster, men fram till den senaste tiden har frågan om vilka som bildar ett hushåll tagits fram genom intervjuer av stickprovspersoner (liksom också i regel ett antal andra uppgifter). Stickproven i sin tur dras på basen av register över hushållsbefolkningen.

Den typ av marginalisering som går att mäta med traditionella statistiska metoder måste betraktas som en form av ”marginalisering light”

Det är uppenbart att såväl datakällan, olika myndighetsregister, som populationsdefinitionen i befolkningsregistret medför många felkällor. Inga inkomster som härstammar från ”grå” och direkt olaglig verksamhet ingår av förekommen anledning i skatteregistren och, i motsats till vad som är fallet för nationalräkenskaperna, görs inga försök att korrigera för sådan aktivitet i inkomstfördelningsstatistiken.

Hur definieras “befolkning”?

En sannolikt synnerligen viktig problematik berör definitionen av befolkningen. Hushållsbefolkningen, vars inkomstskillnader fördelningsstatistiken försöker belysa, utgör en stor del men dock bara en del av den befolkning man kunde tänka sig vara intresserad av. De som bor på institutioner som ålderdomshem eller i fängelser ingår inte, liksom inte heller de som är permanent bosatta utomlands.

Med tanke på marginalisering är det väsentligt att inte heller asylsökande ingår. Det skulle inte kräva speciellt mycket för att inbegripa de institutionaliserade eller asylsökande i mått på inkomstskillnader ifall så önskas.

Ett inte helt litet problem är att många av dem som är verkligt marginaliserade (bostadslösa och/eller missbrukare, irreguljära invandrare, dvs. asylsökande som fått avslag men valt att inte lämna de rika länder där de sökt asyl (kallas ofta papperslösa, se **Näre**, 2018) i praktiken inte är nåbara för intervjuundersökningar. Det

är också rätt osannolikt att deras inkomster kan mätas med någon som helst precision i olika myndighetsregister. Den typ av marginalisering som går att mäta med traditionella statistiska metoder måste betraktas som en form av ”marginalisering light”.

En konsekvens av att det är svårt att nå de verkligt marginaliserade grupperna är att frågor om huruvida de ekonomiska klyftorna ökat eller inte i regel på inget sätt beaktar de mest marginaliserades levnadsvillkor. Detta är bekymmersamt, speciellt när vi kan förvänta oss en ökning av de irreguljära invandrarna.

Markus Jäntti, Institutet för Social Forskning, Stockholms Universitet

För vidare läsning:

Arneson, Richard J. 1989. “Equality and Equality of Opportunity for Welfare.” *Philosophical Studies* 56 (x): 77–93.

Atkinson, Anthony B., Thomas Piketty, and Emmanuel Saez. 2011. “Top Income in the Long Run of History.” *Journal of Economic Literature* 49 (1): 3–71.

Bartels, Larry M. 2009. “Economic Inequality and Political Representation.” In *The Unsustainable American State*, edited by Lawrence R Jacobs. Oxford: Oxford University Press.

Björklund, Anders, and Markus Jäntti. 2011. “Inkomstfördelning I Sverige (Income Distribution in Sweden).” Technical report Valförändringar i riksdagens rapport. Stockholm: SNS.

“Den Ekonomiska Ojämligheten I Sverige.” 2018.

Läst 29 november, 2018. https://www.lo.se/start/lo_fakta/den_ekonomiska_ojamlikheten_i_sverige.

Group, Canberra. 2011. *Handbook on Household Income Statistics*. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe.

Näre, Lena. 2018. “Rajat, Siirtolaisuus Ja Epävirallinen Muuttoliike.” *Sociologia* 55 (4): 327–33.

Piketty, Thomas. 2013. *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Rawls, John. 1971. *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.

Roemer, John E. 1998. *Equality of Opportunity*. New York: Harvard University Press.

Sen, Amartya. 1992. *Inequality Reexamined*. Oxford: Clarendon Press.

Sen, Amartya. 1970. *Collective Choice and Social Welfare*. San Francisco: Holden Day.

Sen, Amartya. 1997. *On Economic Inequality*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.